

# OTVORENO DOSTUPNE KNJIGE U HUMANISTICI I DRUŠTVENIM ZNANOSTIMA

## OPEN ACCESS BOOKS IN HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

*Iva Melinščak Zlodi*

Knjižnica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

imelinsc@ffzg.hr

### *Sažetak*

U okviru dosadašnjih tendencija za ostvarivanjem otvorenog pristupa znanstvenim informacijama glavnina inicijativa pokrenuta je u područjima prirodnih i biomedicinskih znanosti, a u fokusu su im znanstveni radovi koji se objavljuju u recenziranim časopisima i zbornicima. Tek u novije vrijeme u svijetu se javljaju projekti i inicijative otvorenog pristupa usmjereni na tekstove iz društvenih i humanističkih znanosti, a prate ih i brojne diskusije i razmatranja o primjenjivosti postojećih modela ostvarivanja otvorenog pristupa na društveno-humanističku literaturu. U žarištu rasprava je pitanje otvoreno dostupnih knjiga, s obzirom na to da je knjiga dominantni oblik znanstvenog priopćavanja u ovom području. Postavljaju se pitanja o načinima objavljivanja otvoreno dostupnih knjiga, načinima distribucije, korištenja i pokrivanja troškova izrade, stvaranja metapodataka i osiguranja kvalitete sadržaja, te važnosti podrške znanstvenih ustanova i financijera znanstvenih istraživanja. U članku se prikazuju neka moguća rješenja ovih pitanja i projekti u okviru kojih su ta rješenja do sada implementirana.

*Ključne riječi:* otvoreni pristup, elektroničke knjige, humanističke i društvene znanosti

*Keywords:* open access, e-books, humanities, social sciences

## **1. Uvod**

Pitanje budućnosti knjige, ili preciznije, monografije (kao iscrpne studije o jednoj specijaliziranoj temi, najčešće jednog autora) čvrsto je vezano uz pitanje o budućnosti humanističkih, društvenih i umjetničkih područja istraživanja. Često se spominje termin „kriza monografije“ kojim se upozorava na neodrživost većine postojećih modela objavljivanja monografija, kao i na teškoće i izazove koji se javljaju u

sustavima visokog obrazovanja, napredovanja u znanosti i evaluiranja projekata - sustavima koji se u humanističkim disciplinama izravno i najvećim dijelom naslanjaju na publiciranje monografija.

## **2. Važnost knjiga u humanističkim i društvenim znanostima**

Običaji i prevladavajuće prakse objavljivanja znanstvenih spoznaja znatno se razlikuju među pojedinim područjima i granama znanosti. Najveća je opreka među, s jedne strane, prirodnim, biomedicinskim i tehničkim znanostima, gdje su glavni kanal komunikacije članci u međunarodnim časopisima, i s druge strane, društvenim i humanističkim znanostima, u kojima publicistika ima sasvim različite značajke: izraženiju nacionalnu i regionalnu orijentaciju; knjige, umjesto časopisa, kao dominantni oblik publiciranja; sporiji tijek teorijskog razvoja (i posljedično, sporije zastarijevanje literature); veći udio jednoautorskih radova te objavljivanje radova koji su namijenjeni i ne-znanstvenoj publici.<sup>1</sup>

S obzirom na centralno mjesto koje knjige (i uredničke, ali posebno monografije) imaju u humanističkim i društvenim znanostima, jasna je zabrinutost svih dionika u lancu nastanka i korištenja knjige za njenu budućnost: autora, nakladnika, knjižara, knjižničara i čitatelja. Danas su prisutne različite okolnosti zbog kojih tradicionalni model objavljivanja knjiga više nije održiv, a to za sobom povlači pitanje opstanka nakladničkih kuća specijaliziranih za objavljivanje knjiga, mogućnost objavljivanja knjiga u prethodno uobičajenim nakladama, kao i teškoće u nalaženju novih kriterija za evaluaciju pojedinaca, projekata i ustanova koje su u društvenim i humanističkim znanostima bili prvenstveno oslonjeni na knjižnu produkciju.

Prijelaz s tiskanog na elektronički medij serijske su publikacije prebrodile još devedesetih godina prošlog stoljeća. Iz perspektive velikih međunarodnih nakladnika, taj bi se prijelaz mogao smatrati ekonomski iznimno uspješnim. Umjesto dotadašnje prakse pretplaćivanja uglavnom pojedinačnih naslova časopisa, većina knjižnica danas pretplaćuje časopise u paketima (tzv. „big deal“), pri čemu imaju malo utjecaja na izbor naslova uključenih u takve pakete, kao i malo mogućnosti zaustavljanja rasta njihovih cijena, koje u pravilu rastu 5-10% godišnje i absorbiraju sve veći udio knjižničnih budžeta. Preostali udio, raspoloživ za nabavu knjiga, sve je manji, i to se općenito smatra osnovnim uzrokom „krize monografije“, no sigurno nije i jedini. Barem još dva momenta dodatno usložnjavaju položaj knjige.

Jedan od tih momenata je promjena medija: barem u humanističkim znanostima (i nešto manje u većini društvenih) postoji oklijevanje u prihvaćanju knjige u elektroničkom obliku, a razlozi su tome ponovo višestruki.

---

<sup>1</sup> Nederhof, Anton J. Bibliometric monitoring of research performance in the social sciences and the humanities: a review. // *Scientometrics* 66, 1 (2006), 81–100.

Prvi je određena podozrivost znanstvenika prema kvaliteti knjige u elektroničkom obliku: elektronički oblik i mrežna dostupnost često se u svijesti znanstvenika vežu uz nepostojanje ili slabije provođenje ustaljenih mehanizama kontrole kvalitete (postupka recenzije i uredničke kontrole) te manji prestiž<sup>2</sup>, iako za takvu podozrivost nema stvarnih razloga. Za razliku od knjiga, za serijske publikacije elektronički je oblik postao općeprihvaćen, čak dominantan prije više od jednog desetljeća, i sasvim je jasno da se mehanizmi kontrole kvalitete nisu znatno mijenjali uslijed promjene medija (osim što je sama komunikacija između autora, urednika i recenzenata ubrzana i olakšana).

Drugi je razlog nepostojanje konsenzusa oko modela distribucije i korištenja znanstvenih elektroničkih knjiga i uloge koju knjižnica ima u tome. Treba naglasiti da su knjižnice oduvijek bile glavno tržište za znanstvenu knjigu. Dok su prijelazom na elektronički oblik, izdavači beletristike i popularne literature u potpunosti zaobišli knjižnice i počeli se obraćati direktno čitatelju, za znanstvenu literaturu to nije moguće, ali nije osmišljen niti poslovni model koji bi omogućio jednostavne postupke prodaje i pretplaćivanja elektroničkih knjiga koji bi bio isplativ nakladnicima, povoljan knjižnicama i koji bi korisnicima omogućivao što jednostavnije i učinkovitije nalaženje, pristup, posudbu i korištenje (uz što manje ograničenja u preuzimanju, kopiranju, ispisu dokumenata i sl.). Nije potpuno jasno niti koji bi format korisnicima bio najpoželjniji: format pogodan za ispis, za čitanje na osobnom računalu ili na e-čitačima (iako je očito da bi bilo najbolje usporedno ponuditi sve tri mogućnosti, rijetko koji izdavač to doista i čini).

Uz navedene probleme u nabavi i distribuciji, knjižnice u novije vrijeme bilježe i sve slabije pokazatelje o korištenju i cirkulaciji knjiga<sup>3</sup>. To je svakako razlog za zabrinutost knjižničarima, ali i izdavačima, naročito manjim izdavačima koji su često nevjeste u osiguravanju zadovoljavajuće mrežne vidljivosti svojih izdanja mimo knjižnica.

### **3. Prihvatljivost modela otvorenog pristupa za knjige u humanističkim i društvenim znanostima**

Uz navedene probleme vezane uz knjige u društvenim i humanističkim znanostima s kojima se suočavaju i izdavači i knjižničari, postavlja se pitanje je li otvoreni pristup odgovor na (barem dio) problema.

---

<sup>2</sup> Adema, Janneke; Paul Rutten. Digital monographs in the humanities and social sciences: report on user needs. Amsterdam: OAPEN, 2010. [citirano: 2014-05-20]. Dostupno na: <http://project.oapen.org/images/documents/d315%20user%20needs%20report.pdf>.

<sup>3</sup> Anderson, Rick. University presses: 'under fire' or just under the gun (like the rest of us)? The Scholarly Kitchen [citirano: 2014-05-20] Dostupno na: <http://scholarlykitchen.sspnet.org/2014/05/19/university-presses-under-fire-or-just-under-the-gun-like-the-rest-of-us/>.

Otvoreni pristup člancima u časopisima ozbiljna je tema u znanstvenim politikama već barem 20 godina, osmišljeni su optimalni modeli ostvarivanja otvorenog pristupa (zlatni put – otvoreno dostupni časopisi i zeleni put – repozitoriji radova u otvorenom pristupu) i danas je osnovno pitanje kako postići da što veći udio literature zaista postane otvoreno dostupan (procjenjuje se da je danas taj udio oko 40%)<sup>4</sup>.

S druge strane, o otvorenom pristupu knjigama više se govori tek od 2010. godine, prvenstveno zahvaljujući naporima poduzetim u okviru projekta OAPEN (Open Access Publishing in European Networks). Projekt je trajao od 2008. do 2011. godine, a provodio ga je konzorcij od sedam sveučilišnih naklada i dva sveučilišta, sa Amsterdamskom sveučilišnom nakladom kao koordinatorom.

Osnovni ciljevi OAPEN projekta<sup>5</sup> bili su razvijanje modela objavljivanja recenziranih znanstvenih knjiga iz područja humanističkih i društvenih znanosti u otvorenom pristupu, zatim stvaranje dovoljno velike slobodno i besplatno dostupne zbirke suvremenih knjiga na različitim europskim jezicima, iz različitih zemalja i iz različitih društvenih i humanističkih područja istraživanja. Ostvarivanjem tih ciljeva postigle bi se i dugoročne dobrobiti na više područja: povećali bi se dostupnost i odjek europskih istraživanja kroz promociju otvorenog pristupa primarnim publikacijama (monografijama i uredničkim knjigama); udružili bi se različiti dionici u izdavačkom procesu i razvili zajednički modeli financiranja otvoreno dostupnih knjiga; stvorila bi se zajednička infrastruktura (OAPEN platforma) i usvojili zajednički standardi i metapodatkovni opisi kojima će se poboljšati dohvatljivost i vidljivost publikacija u humanističkim i društvenim znanostima. Danas, tri godine nakon završetka projekta, možemo zaključiti da su ciljevi velikim dijelom i ostvareni. Predložen je model objavljivanja otvoreno dostupnih znanstvenih knjiga, pokrenuta je platforma za objavljivanje i OAPEN knjižnica koja danas sadrži više od 2000 otvoreno dostupnih knjiga. Aktivnosti su nastavljene i po završetku projekta, razvijaju se platforma i usluge koje nudi, radi se na održivosti zbirke i platforme, i uspostavljaju se suradnje s ustanovama i udruženjima koji u Europi i u svijetu zagovaraju otvoreni pristup (OCLC, PKP, OASPA, SPARC Europe).

Osim praktičnih rezultata, važnost projekta OAPEN je i u istraživanjima koja su provedena i koja su nam danas među osnovnim izvorima znanja vezanog uz otvoreno dostupne knjige. Provedena istraživanja trebala su dati odgovore na pitanja o potrebama korisnika knjiga u društvenim i humanističkim znanostima, o mogućim poslovnim modelima koji će omogućiti objavljivanje knjiga u otvorenom pristupu i o važnim postupcima, preporukama i standardima u objavljivanju i distribuciji otvoreno

---

<sup>4</sup> Archambault, Eric et al. Proportion of open access peer-reviewed papers at the European and world levels - 2004–2011. Montreal: Science-Metrix, 2013. [citirano: 2014-06-02] Dostupno na: [http://www.science-metrix.com/pdf/SM\\_EC\\_OA\\_Availability\\_2004-2011.pdf](http://www.science-metrix.com/pdf/SM_EC_OA_Availability_2004-2011.pdf)

<sup>5</sup> Ferwerda, Eelco; Margo Bargheer; Caspar Treijtel. OAPEN Project: final review. Luxembourg, 2011. [citirano: 2014-05-10]. Dostupno na: [http://project.oapen.org/images/documents/oapen\\_final\\_review\\_presentation.pdf](http://project.oapen.org/images/documents/oapen_final_review_presentation.pdf).

dostupnih knjiga, a rezultati su objavljeni u dokumentima: *Overview of Open Access Models for eBooks in the Humanities and Social Sciences*<sup>6</sup>, *Report on Best Practices and Recommendations*<sup>7</sup> i *Digital Monographs in the Humanities and Social Sciences: Report on User Needs*<sup>8</sup>.

Upravo u posljednjem od ovih izvještaja možemo naći odgovore, ili barem naznake odgovora na temeljno pitanje – jesu li otvoreno dostupne knjige zaista prihvatljiva budućnost korisnicima u humanističkim i društvenim znanostima? Knjižnicama i čitateljima su one zasigurno već sada vrlo poželjna budućnost (štoviše, knjižnice se ne vide više samo kao kanali kroz koje knjige od izdavača dolaze do čitatelja, već sve više očekuju da budu uključene u stvaranje novih usluga<sup>9</sup>), dok su nakladnici zabrinuti zbog financijske isplativosti i održivosti koje je nužno osigurati. Među znanstvenicima u humanističkim i društvenim znanostima možemo, s jedne strane, prepoznati jaku kulturalnu privrženost tiskanom mediju<sup>10</sup>, ali i izrazitu spremnost da se vlastite spoznaje i tekstovi javno dijele (unatoč činjenici da velik udio, otprilike 30%, u vrijeme provođenja ovog istraživanja nije bio upoznat sa samim pojmom „otvoreni pristup“<sup>11</sup>). Važno je ustanoviti, bez obzira na trenutne sklonosti znanstvenika, koja su njihova glavna očekivanja i potrebe kojima treba udovoljiti svaki budući oblik znanstvenog komuniciranja i publiciranja, te koje su im temeljne vrijednosti, i mogu li otvoreno dostupne knjige ostvariti očekivanja i otjeloviti navedene vrijednosti?

Prema istraživanju<sup>12,13</sup>, te osnovne vrijednosti su:

- dostupnost i diseminacija,
- kvaliteta,
- djelotvornost i učinkovitost,

---

<sup>6</sup> Adema, Janneke. Overview of open access models for ebooks in the humanities and social sciences. OAPEN, 2010. [citirano: 2014-05-18] Dostupno na:

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.177.4886&rep=rep1&type=pdf>.

<sup>7</sup> Kempf, Jean; Janneke Adema; Paul Rutten. Report on best practices and recommendations for OAPEN (Open Access Publishing in European Networks) [citirano: 2014-05-18]. Dostupno na:

[http://project.oapen.org/images/documents/d316\\_oapen\\_best\\_practice\\_public\\_report.pdf](http://project.oapen.org/images/documents/d316_oapen_best_practice_public_report.pdf).

<sup>8</sup> Adema, Janneke; Paul Rutten. Digital monographs in the humanities and social sciences: report on user needs. Amsterdam: OAPEN, 2010. [citirano: 2014-05-20]. Dostupno na:

<http://project.oapen.org/images/documents/d315%20user%20needs%20report.pdf>.

<sup>9</sup> Isto. str. 6

<sup>10</sup> Williams, Peter et al. The role and future of the monograph in arts and humanities research. // *Aslib Proceedings* 61, 1(2009), 67–82. doi:10.1108/00012530910932294.

<sup>11</sup> Adema, Janneke; Paul Rutten. Nav.dj. str. 134

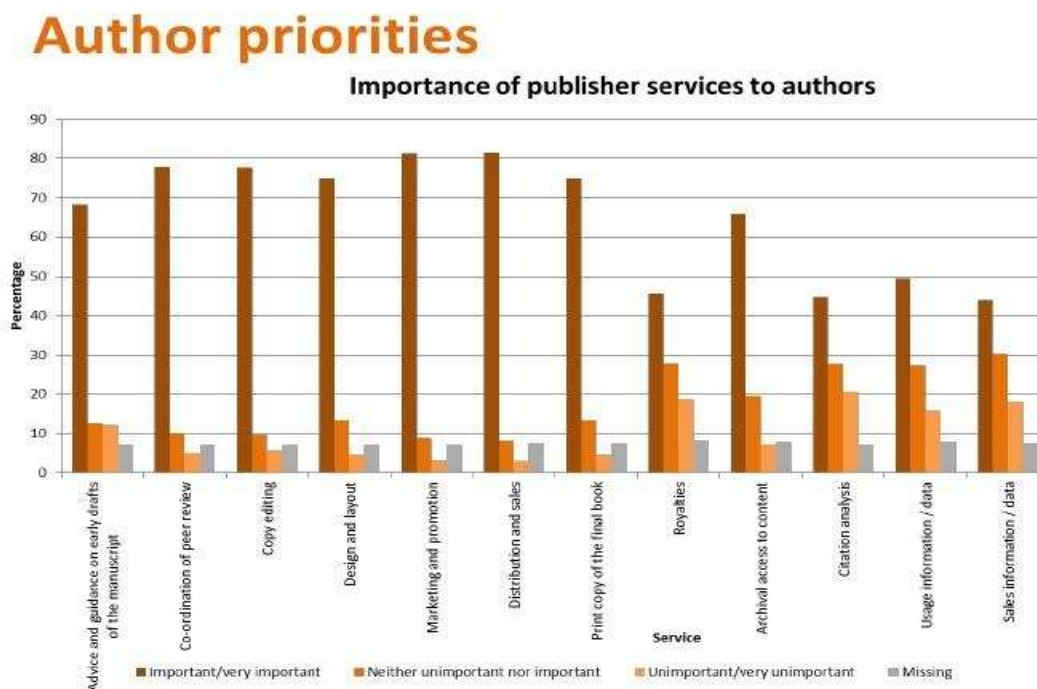
<sup>12</sup> Isto, str. 15.

<sup>13</sup> Collins, Ellen; Caren Milloy. A snapshot of attitudes towards open Access monograph publishing in the humanities and social sciences – part of the OAPEN-UK project. // *Insights: The UKSG Journal* 25, 2(2012): 192–97. doi:10.1629/2048-7754.25.2.192.

- ugled i priznanje,
- pouzdanost i
- ekonomska održivost.

Sami znanstvenici smatraju da će otvoreni pristup neke od tih vrijednosti (i to baš one koje ocjenjuju najvažnijima: dostupnost, diseminacija, djelotvornost, učinkovitost) poticati, iako na većinu neće imati znatnijeg utjecaja (ne očekuju niti da će biti zapreka njihovom ostvarivanju)<sup>14</sup>.

Postavlja se i pitanje što točno autori očekuju u postupku objavljivanja knjiga, i koje od usluga koje im pri tome nude nakladnici smatraju bitnima. Na to pitanje odgovara jedno kasnije istraživanje, provedeno u nastavku OAPEN projekta 2012. godine<sup>15</sup>. Iz rezultata je vidljivo da su među uslugama percipiranima kao najvažnije upravo one koje odražavaju visoko rangirane temeljne vrijednosti: dostupnost i diseminaciju (distribucija i prodaja, marketing i promocija) te kvalitetu (koordiniranje recenzijskog postupka i uređivanje). A upravo su to one uloge koje otvoreno dostupne knjige mogu ispuniti bolje, ili barem jednako dobro kao i tradicionalni modeli objavljivanja (tiskani, ili elektronički uz pretplatu).



<sup>14</sup> Adema, Janneke; Paul Rutten. Nav.dj. str. 136.

<sup>15</sup> OAPEN-UK HSS researcher survey results. 2012. [citirano: 2014-05-22]. Dostupno na: <http://oapen-uk.jiscbooks.org/files/2012/07/OAPENUK-Researcher-Survey-Results.pdf>.

Slika 1. Važnost nakladničkih usluga autorima knjiga u humanističkim i društvenim znanostima (*OAPEN-UK HSS Researcher Survey Results*)

#### **4. Poslovni modeli objavljivanja otvoreno dostupnih knjiga u humanističkim i društvenim znanostima**

Ukoliko postoji spremnost glavnih dionika znanstvenog publiciranja da se iskuša novi, otvoreni oblik, a istraživanja navedena u prethodnom poglavlju opravdavaju takvu pretpostavku, preostaje teškoća nalaženja modela koji bi bio financijski održiv.<sup>16</sup> Iako se danas može reći da postoje općeprihvaćeni modeli objavljivanja časopisa u otvorenom pristupu, knjige su, za razliku od članaka u časopisima, dugačka forma i skuplji su za proizvesti, a sredstva koja su na raspolaganju istraživačima u humanističkim i društvenim znanostima su daleko manja od onih u prirodnim, biomedicinskim i tehničkim znanostima. Zato model u kojem autor pokriva troškove objavljivanja (što je osnovni model prihvaćen u biomedicini) nije prihvatljiv većini autora. U posljednjih nekoliko godina javljaju se različiti, često vrlo inovativni, modeli u kojima se pokušavaju pomiriti principi otvorenog pristupa i pragmatične potrebe nakladnika da se osigura financijska održivost. U sljedećih nekoliko odjeljaka prikazat će se primjeri takvih modela i opisati način njihovog djelovanja.

Prije pregleda poslovnih modela, treba ukazati i na jednu njihovu zajedničku karakteristiku. Za razliku od časopisa u otvorenom pristupu, koji su često isključivo elektronički, gotovo svi izdavači otvoreno dostupnih knjiga primjenjuju neku vrstu hibridnog modela, pa uz slobodni pristup elektroničkom izdanju prodaju tiskano izdanje, često putem tiska na zahtjev (*print-on-demand, POD*). S obzirom da su čitatelji često skloni dugačke tekstove, monografije, čitati u tiskanom obliku, ne možemo tvrditi da su elektroničke knjige zamijenile tiskane, na isti način na koji su elektronički časopisi zauzeli mjesto tiskanih.<sup>17</sup>

##### **4.1. *Freemium* model**

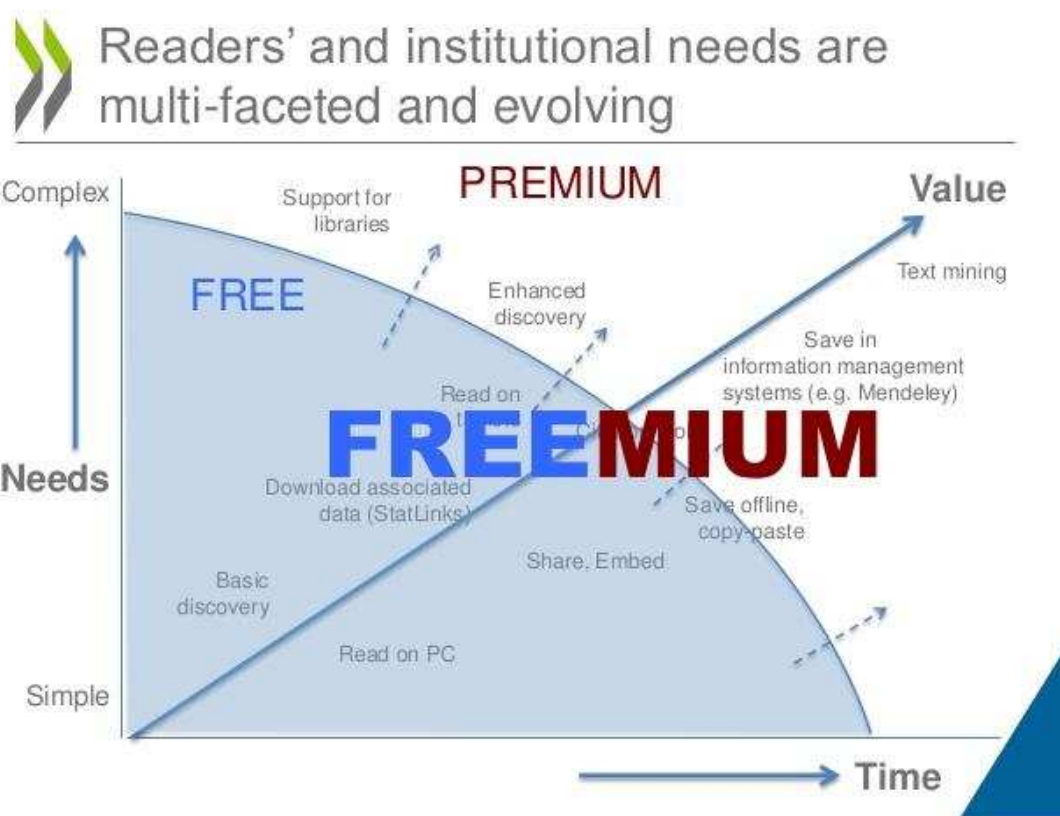
*Freemium* je neologizam kojim se označava novi hibridni model naplaćivanja dobara (najčešće u području informacijskih i komunikacijskih tehnologija, poput softvera, igara i sl.) u kojem su usluga ili proizvod dostupni besplatno (*free*), ali se dodatne pogodnosti ili funkcionalnosti vezane uz taj proizvod ili

---

<sup>16</sup> Esposito, Joseph. Seeking a path toward open access for books. The Scholarly Kitchen [citirano: 2014-05-13]. Dostupno na: <http://scholarlykitchen.sspnet.org/2013/10/10/seeking-a-path-toward-open-access-for-books/>.

<sup>17</sup> Ferwerda, Eelco. Open access monograph business models. // Insights: The UKSG Journal 27, suppl.1(2014), 35–38. doi: 10.1629/2048-7754.46.

uslugu plaćaju (*premium*). S obzirom na to da u otvorenom pristupu čitatelj mora imati besplatan i slobodan pristup tekstovima znanstvenih radova, ali troškove stvaranja publikacija treba pokriti, nekoliko je inicijativa razvilo prijedlog da se *freemium* model primijeni i u izdavaštvu, tako da su knjige besplatno online dostupne (najčešće u html formatu), ali se plaćaju dodatne mogućnosti i funkcionalnosti poput učitavanja, ispisa, kopiranja, kao i pristupa ostalim formatima (npr. PDF ili ePub).



Slika 2. Grafički prikaz *freemium* modela<sup>18</sup>

Među prvima kojii su primijenili ovaj model je francuski projekt *OpenEdition*<sup>19</sup>. Projekt od 2011. g. razvija neprofitna javna inicijativa *Centre for Open Electronic Publishing (Cleo)*, uz potporu glavnih francuskih znanstvenih ustanova. Cilj je projekta stvoriti održivi savez knjižnica i izdavača koji bi promovao otvoreni pristup u humanističkim i društvenim znanostima. Projekt objedinjuje nekoliko

<sup>18</sup> Green, Toby. Freemium access - a case study in sustainable publishing: OECD. July 9, 2013. [citirano: 2014-06-03]. Dostupno na: <http://www.slideshare.net/OAbooks/oecd-toby-green>.

<sup>19</sup> Freemium programme - OpenEdition [citirano: 2014-06-03]. Dostupno na: <http://www.openedition.org/8873?lang=en>.



prethodno postojećih informacijskih platformi i najnoviju platformu za objavljivanje knjiga u otvorenom pristupu:

- *Revues.org* (od 1999.): danas sadrži preko 400 časopisa čiji su članci otvoreno dostupni ili odmah po objavljivanju ili uz vremenski embargo.
- *Calenda* (od 2000.): donosi najave akademskih događanja iz humanističkih i društvenih disciplina.
- *Hypotheses* (od 2008.): donosi preko 700 znanstvenih blogova.
- *OpenEdition books* (nova platforma, od 2013.): donosi preko 1000 znanstvenih knjiga dostupnih u *freemium* modelu plaćanja.

Knjižnicama koje odluče plaćati pretplatu za *OpenEdition* pružaju se sljedeće usluge:

- neograničena dostupnost PDF i ePub datoteka časopisa i knjiga bez DRM ograničenja, te poboljšani pristup platformi (složeno pretraživanje, brže učitavanje datoteka i sl.);
- izravni pristup tehničkoj podršci i edukacija za knjižnično osoblje;
- raspoloživost MARC zapisa koje je moguće integrirati u knjižnične kataloge, dostupnost metapodataka putem OAI-PMH protokola, sukladnost zahtjevima alata za organiziranje referenci poput Zotera i Mendeleya;
- izvještaji o korištenju (prema standardu COUNTER), popisi uključenih naslova u KBART formatu;
- obavijesti, novosti, RSS, izloženost web tražilicama;
- knjižnica postaje članicom radnih grupa koje usmjeravaju razvoj servisa.

Dvije trećine pretplatama prikupljenih sredstava dodjeljuju se partnerima-izdavačima, a jedna trećina ulaže se u daljnji razvoj i održavanje platforme. Sudjelovanjem u projektu, knjižnice između ostalog, imaju i priliku utjecati na razvoj i budućnost izdavanja u otvorenom pristupu i prilagođavati taj razvoj svojim zahtjevima i dobrobiti svojih korisnika.

Još jedan primjer freemium modela je projekt *Open Book Publishers*<sup>20</sup> kojeg je 2008. g. osnovala manja grupa znanstvenika sa Sveučilišta u Cambridgeu. Uz inovativni model naplaćivanja, koji je vrlo sličan onom projekta *OpenEdition*, *Open Book Publishers* imaju i dodatni cilj mijenjanja izgleda i prirode tradicionalne znanstvene knjige. Elektronička knjiga više nije samo replika papirne, već se nastoje

---

<sup>20</sup> Open Book Publishers Accessed June 3, 2014. [citirano: 2014-06-03]. Dostupno na: <http://www.openbookpublishers.com/>.

stvarati interaktivne knjige, koje uključuju zvučne i video zapise, linkove na vanjske tekstove, dodatna poglavlja, recenzije i galerije slika.

#### 4.2. Crowdfunding (prikupljanje sredstava od mnoštva)

*Crowdfunding* (sličan koncept je i *crowdsourcing*) je praksa osiguravanja potrebnih sredstava, usluga ili sadržaja traženjem doprinosa od velike grupe ljudi (najčešće mrežne zajednice). Takva praksa vrlo učinkovito djeluje u različitim područjima djelatnosti već niz godina (jedna od najpopularnijih platformi za grupno prikupljanje sredstava je *Kickstarter*, <http://www.kickstarter.com/>). Stoga je bilo razumno za očekivati da će se slična ideja pokušati primijeniti i u nakladništvu knjiga. Platforma *Unglue.it*<sup>21</sup> pokrenuta je 2012. godine, s namjerom da posreduje u „otvaranju“ (*ungluing*) elektroničkih knjiga, time što će osigurati sredstva za to mnoštvom malih uplata u dovoljno velikom broju.

U tu svrhu platforma nudi tri različite kampanje:

1. „Kupi da otvoriš“ (*Buy to Unglue*): autor ili izdavač određuju ukupnu svotu za koju su spremni „otvoriti“ knjigu. Kad dovoljan broj korisnika kupi e-knjigu i prikupi se tražena svota, knjiga postaje otvoreno dostupna za sve, ali i dalje su moguće donacije korisnika autoru odn. izdavaču knjige. Za sad je uspješna kampanja „otvaranja“ provedena tek za nekolicinu knjiga.
2. „Obećaj da otvoriš“ (*Pledge to Unglue*): u kampanju su uključene već postojeće knjige koje se više ne prodaju. Kad dovoljno korisnika pokaže interes, obavještavaju se stvaratelji knjige (vlasnici autorskih prava) koji mogu pristati na pokretanje kampanje. Tijekom kampanje korisnici mogu obećati odn. zajamčiti da će platiti izabranu sumu za „otvaranje“ knjige. Ako kampanja uspije – ako dovoljno korisnika zajamči uplatu, pokreće se postupak naplate kao i izrade elektroničkog izdanja i objavljivanje pod otvorenom licencom.
3. „Hvala za otvaranje“ (*Thanks for Ungluing*): Ova kampanja omogućuje donacije autorima koji su svoje knjige već objavili kao otvorene.

Prije godinu dana objavljena je i vijest o zanimljivoj suradnji projekta *Unglue.it* i izdavača De Gruyter. De Gruyter je ponudio 100 naslova među svojim izdanjima, za koje će trebati prikupiti 2100 USD putem kampanje „Kupi da otvoriš“ kako bi postale trajno otvoreno dostupne pod licencom CC-BY-NC-ND. Da bi se kampanja za pojedini naslov uopće pokrenula, barem je 50 korisnika naslov trebalo uvrstiti u svoje

---

<sup>21</sup> Unglue.it - support free eBooks [citirano: 2014-06-09]. Dostupno na: <https://unglue.it/>.

„omiljene“<sup>22</sup>. Unatoč obećavajućoj najavi, godinu kasnije niti jedan od tih 100 naslova nije „otvoren“, pa čak nije pokrenuta niti jedna kampanja, jer korisnici nisu pokazali dovoljno interesa.

Iako se projekt *Unglue.it* i dalje razvija (posljednjih mjeseci razmatraju i moguće modalitete suradnje s knjižnicama), dosadašnje rezultate teško bismo mogli ocijeniti uspješnim, pa se postavlja pitanje uzroka takve slabe prihvaćenosti. Jedan od mogućih razloga je nejasan kriterij uvrštavanja knjiga na platformu *Unglue.it* (s obzirom da je presudna inicijativa korisnika); pa ćemo na popisu uključenih knjiga nalaziti znanstvenu literaturu, ali i fikciju i ostale žanrove popularne literature. Nije jasno niti kojoj se korisničkoj populaciji *Unglue.it* prvenstveno obraća. Takvo miješanje vjerojatno zbunjuje korisnike i ne ulijeva povjerenje (čitateljima znanstvenih knjiga je često upravo kontekst u kojem knjigu nalaze važan indikator kvalitete). Drugi važan razlog mogao bi biti slaba mrežna vidljivost knjiga koje čekaju „otvaranje“ i relativno slaba vidljivost same platforme. S obzirom na činjenicu da su, tradicionalno, glavno tržište za znanstvene knjige upravo knjižnice, upitno je može li poslovni model koji prvenstveno računa na individualne korisnike donijeti rješenje koje će zaživjeti.

### 4.3. Autorska naknada za objavljivanje

Među velikim, profitno orijentiranim izdavačima znanstvene literature otvoreni je pristup rano prihvaćen kao ozbiljna prijetnja i izazov. Komercijalni izdavači znanstvenih časopisa kroz proteklo su desetljeće isprobavali poslovni model koji će omogućiti jednako profitabilno poslovanje, ali i ostvariti otvoreni pristup člancima. Model koji je prihvaćen i danas ustaljen nazivamo autorskim naknadama za objavljivanje (*Author Publication Charges – APC*) ili, kolokvijalno, „autor plaća“ (*author-pays*), a može se ostvarivati u okviru u potpunosti otvoreno dostupnih časopisa ili u okviru hibridnih časopisa (u kojima je dio članaka, za koje autor nije platio APC, i dalje dostupan samo pretplatnicima). Unatoč tome što se uvođenjem modela autorskih naknada nisu smanjili ukupni troškovi koje znanstvene ustanove ulažu u održavanje sustava znanstvenog publiciranja (umjesto plaćanja pretplata, plaćaju se autorske nakande), i unatoč tome što postoje i alternativni, povoljniji, načini ostvarivanja otvorenog pristupa časopisnoj literaturi, ovaj je model dobio znatnu potporu i mnogih znanstvenika i znanstvenih ustanova, ali i nekih važnih agencija i zaklada koje financiraju znanstvena istraživanja.

Prijedlozi za uvođenje ekvivalentnog modela za knjige javili su se znatno kasnije. Objavljivanje knjiga je opsežniji i skuplji postupak od objavljivanja pojedinog članka u časopisu, a uz to su knjige dominantan oblik publiciranja upravo u humanistici i društvenim znanostima, gdje istraživači i autori često raspolazu

---

<sup>22</sup> Unglue.it - works published by De Gruyter [citirano: 2014-06-13]. Dostupno na: <https://unglue.it/pid/popular/4311>.

daleko skromnijim sredstvima za svoja znanstvena istraživanja. Stoga je upitno u kojoj se mjeri izdavači mogu nadati širokoj prihvaćenosti i znatnijim prihodima od modela autorskih naknada za knjige. Ipak, nezanemariv broj, prvenstveno komercijalnih (ali i nekih neprofitnih) izdavača danas nudi i tu mogućnost, i tek će se pokazati u kojoj mjeri ona može zaživjeti (iz Tablice 1. vidljivo je da je većina izdavača do sad objavila tek manji broj knjiga na ovaj način).

Naknadom za objavljivanje knjige (*Book Publication Charge - BPC*) pokrivaju se troškovi uređivanja, recenzije, izrade, marketinga i diseminacije, te dugotrajnog čuvanja elektroničkog izdanja. Knjiga se najčešće objavljuje pod jednom od *Creative Commons* licenci (CC-BY, CC-BY-NC ili CC-BY-NC-ND).

Odluku o otvorenom pristupu (i plaćanju naknade) autor u pravilu donosi nakon što je rukopis već prihvaćen za objavljivanje (nakon pozitivne ocjene recenzenata i uredničkog odbora).

Izdavači međusobno znatno variraju u iznosima naknada za objavljivanje knjige, ali razlikuju se i proizvodi koje nude. Neki nude mogućnost čitanja online (HTML izdanje), gotovo svi nude PDF izdanje u otvorenom pristupu, a tek nekoliko ih uopće izrađuje izdanja pogodna za čitanje na e-čitačima (takvo izdanje može biti otvoreno dostupno ili se prodaje).

<b>Nakladnik (godina od koje nudi opciju BPC)</b>	<b>Licenca</b>	<b>Naknada za objavljivanje</b>	<b>OA HTML</b>	<b>OA PDF</b>	<b>OA ePub</b>	<b>Broj OA knjiga (lipanj 2014)</b>
Springer Open (od 2012.)	CC-BY-NC	€15000 (za naslov) <sup>23</sup>	da	da	ne	44
Palgrave Open (od 2013.)	CC-BY (ili druge CC licence prema zahtjevu autora)	~ €13500 (£11000 / \$17500, za naslov) <sup>24</sup>	da	da	da	1
Brill Open (od 2013.)	CC-BY(-NC)	€5000 (po naslovu, do 350 stranica) <sup>25</sup>	ne	da	ne	47
Routledge (Taylor &	CC-BY-NC-ND	~ €12000	ne	da	ne	9

<sup>23</sup> Developments in OA monograph publishing. Australian Open Access Support Group [citirano: 2014-05-10]. Dostupno na: <http://aoasg.org.au/oa-monographs-developments/>.

<sup>24</sup> Palgrave Macmillan - Palgrave Open - frequently asked questions [citirano: 2014-06-09]. Dostupno na: <http://www.palgrave.com/open/faq.asp>.

<sup>25</sup> Brill Open [citirano: 2014-06-09]. Dostupno na: <http://www.brill.com/brill-open-0>.

Francis) Books Open Access (od 2013.)		(£10000, za naslov) <sup>26</sup>				
De Gruyter Open (prethodno Versita, od 2006.)	CC-BY-NC-ND	€10000 (za naslov) <sup>27</sup>	ne	da	ne	156
Bloomsbury Academic – Bloomsbury Open Content (od 2008.)	CC-BY-NC	nije javno dostupno <sup>28</sup>	da	ne	ne	62

Tablica 1. Naknade za objavljivanje knjiga – pregled najpoznatijih izdavača i razlika među njihovim ponudama

#### 4.4. Konzorcijsko financiranje (od strane knjižnica)

Radi se o novom i originalnom prijedlogu, kojim se pokušava osigurati sigurnost izdavačima da će se pokriti troškovi izdavanja knjižnog naslova i potrebe knjižnica da osiguraju dostupnost knjizi. Model počiva na ideji globalne solidarnosti akademskih knjižnica i njihovoj aktivnoj predanosti ideji otvorenog pristupa. Krajem 2013. godine u okviru projekta *Knowledge Unlatched*, u dogovoru s grupom izdavača (Cambridge University Press, De Gruyter, Brill, Duke University Press i ostali), dogovorena je probna zbirka od 28 naslova iz područja humanistike i društvenih znanosti, a zatim je upućen poziv knjižnicama da se obvežu na participiranje u finacijskom podupiranju „otvaranja“ (*unlatching*) odabranih naslova. Za knjige u zbirci definirana je „naknada za naslov“ koja predstavlja temeljne troškove izdavanja knjige i osigurava da nakladnik neće biti na gubitku s naslovom. Što je veći broj knjižnica koje participiraju u projektu, to je manja cijena „otvaranja“ nekog naslova za pojedinu knjižnicu<sup>29</sup>. Model ovisi o broju knjižnica spremnih podijeliti plaćenje „naknade za naslov“ izdavaču, a knjiga zatim postaje otvoreno dostupna pod nekom od *Creative Commons* licenci. Knjige su kao PDF datoteke (koje krajnji korisnici – čitatelji mogu u cjelosti učitati na svoje računalo) dostupne putem OAPEN-a, HathiTrust-a i British Library, bez vremenskog embarga.

Stvaranje i otvaranje probne zbirke završilo je početkom 2014. godine iznimno uspješno, sudjelovalo je 297 knjižnica iz 24 zemlje (ponajviše iz SAD-a i Velike Britanije). Trošak za svaku knjižnicu iznosio je

<sup>26</sup> Routledge Books Open Access [citirano: 2014-06-11]. Dostupno na: <http://www.tandfebooks.com/page/openaccess>.

<sup>27</sup> Book Author. De Gruyter Open [citirano: 2014-06-09]. Dostupno na: <http://degruyteropen.com/you/book-author/about/>.

<sup>28</sup> Bloomsbury Open Content [citirano: 2014-06-11]. Dostupno na: <http://www.bloomsbury.com/uk/academic/online-resources-and-ebooks/bloomsbury-open-content/>.

<sup>29</sup> Knjižnice su se mogle obvezati na plaćanje iznosa od najviše £1100. Ako bi barem 200 knjižnica, iz čitavog svijeta prihvatilo ovaj prijedlog do najkasnije 31. siječnja 2014., knjige bi postale javno otvoreno dostupne.

na kraju 1195 USD, odn. manje od 43 USD po knjizi. Prihodi izdavača iznosili su po 12000 USD za svaku knjigu u probnoj zbirci.<sup>30</sup>

Osnovna je ideja, dakle, da se već postojeća sredstva u knjižnicama predviđena za nabavu, iskoriste tako da se osigura i trajna otvorenost izabranih naslova knjiga. Za knjige u probnoj zbirci osigurana je velika mrežna vidljivost, prisutnost u različitim uslugama za otkrivanje sadržaja, a MARC zapisi slobodno su dostupni knjižnicama kako bi ih uvrstile u svoje kataloge. Projekt se pokazao zanimljivim i prihvatljivim velikom broju knjižnica, ali i izdavačima, a u Velikoj Britaniji potporu je osiguralo i Vijeće za potporu visokog obrazovanja u Engleskoj (*Higher Education Funding Council for England - HEFCE*) što pokazuje da i organizacije ili zaklade koje financiraju znanstvena istraživanja također mogu u ovakvom modelu prepoznati svoj interes.

#### **4.5. Potpora ustanova**

Ovaj je model najzastupljeniji među neprofitnim nakladnicima – najčešće sveučilišnim nakladama i knjižnicama koje provode i nakladničke aktivnosti. Troškove objavljivanja otvoreno dostupnih knjiga pokrivaju akademske ustanove u čijem je sastavu nakladnik (ili knjižnica u funkciji nakladnika). Potpora se može manifestirati u različitim oblicima, bilo kao izravna financijska potpora nakladničkim programima ili indirektna podrška osiguravanjem institucijske infrastrukture.<sup>31</sup> Same ustanove vide svoj interes u podržavanju ovakve aktivnosti, dijelom zbog ugleda i vidljivosti koje pružaju kvalitetne i poznate nakladničke kuće, a dijelom i zbog potrebe da se osigura mogućnost objavljivanja vlastitom znanstveno-nastavnom osoblju. S obzirom na već spomenutu činjenicu da prodaja tiskanih izdanja, iako smanjena, još uvijek izdavačima predstavlja važan izvor prihoda, kao i pokazatelje koji nam govore da otvoreni pristup elektroničkom izdanju ne utječe na prodaju tiskanih izdanja istog naslova<sup>32</sup>, ali zato znatno povećava vidljivost naslova, jasno je da i sami izdavači u otvorenom pristupu mogu prepoznati dobru priliku za afirmaciju i izgradnju ugleda, a bez ugrožavanja prihoda. To prvenstveno vrijedi za neprofitne izdavače, kojima je zadaća stvaranje održivog poslovnog modela, a ne nužno modela koji će gomilati zaradu.

Primjeri sveučilišnih naklada koje su rano uvidjele prednosti otvorenog pristupa i razvijale ovaj poslovni

---

<sup>30</sup> Montgomery, Lucy et al. Knowledge Unlatched pilot proof of concept progress summary. London, 2014. [citirano: 2014-06-03]. Dostupno na: [http://collections.knowledgeunlatched.org/wp-content/uploads/2013/09/KU\\_Pilot\\_Progress\\_Summary\\_Report4.pdf](http://collections.knowledgeunlatched.org/wp-content/uploads/2013/09/KU_Pilot_Progress_Summary_Report4.pdf). str. 6.

<sup>31</sup> Ferwerda, Eelco. Nav. dj. str. 36.

<sup>32</sup> Ferwerda, Eelco; Ronald Snijder; Janneke Adema. OAPEN-NL - a project exploring open access monograph publishing in the Netherlands: rinal report. The Hague: OAPEN Foundation, 2013. [citirano: 2014-05-10]. Dostupno na: <http://apo.org.au/files/docs/OAPEN-NL-final-report.pdf>., str. 55–56.

model su: Amsterdam University Press (<http://en.aup.nl/>), Athabasca University Press u Kanadi (<http://www.aupress.ca>), ANU Press (Australian National University, <http://press.anu.edu.au>), Universitätsverlag Göttingen (<http://www.univerlag.uni-goettingen.de>)

## 5. Usporedba prikazanih poslovnih modela

Za sada među stvarateljima knjiga u otvorenom pristupu nalazimo, s jedne strane nove organizacije odn. projekte nastale upravo s ciljem ostvarivanja otvorenog pristupa, a s druge strane postojeće nakladnike koji su i prethodno bili otvoreni eksperimentima i inovacijama te suradnji s drugim dionicima u kolanju znanstvenih informacija, naročito s knjižnicama<sup>33</sup>.

Dva osnovna razlikovna kriterija poslovnih modela koje smo do sad imali priliku vidjeti i procijeniti su: tko pokriva troškove i koliko je konačni proizvod zaista otvoren i prihvatljiv korisnicima. Tablica 2 donosi usporedni pregled.

Model	Najpoznatiji primjeri	Tko snosi troškove objavljivanja knjige?	Što je besplatno dostupno?
<i>Freemium</i>	Open Edition, Open Book Publishers	<b>KNJIŽNICE</b>	Samo online čitanje (html)
<i>Crowdfunding</i>	Unglue.it	<b>ČITATELJI</b> (prvi i najzainteresiraniji)	Svi postojeći e-formati
<i>Naknada za objavljivanje</i>	Brill, De Gruyter, Routledge, Springer...	<b>AUTORI</b>	Samo neki ili svi postojeći e-formati
<i>Konzorcijsko financiranje</i>	Knowledge Unlatched	<b>KNJIŽNICE</b>	Svi postojeći e-formati
<i>Potpورا ustanove</i>	Amsterdam University Press, Athabasca University Press, ANU Press, Universitätsverlag Göttingen...	<b>IZDAVAČ</b> (ustanova)	Samo neki ili svi postojeći e-formati

<sup>33</sup> Mnogi od ovih izdavača su vrlo aktivno krenuli u testiranje i promociju otvorenog pristupa, uključili se u rad projekta OAPEN, i često sponzoriraju i pomažu aktivnosti drugih dionika području otvorenog pristupa (npr. Springer i Brill sponzori su DOAB-a). Uz to, Brill je prošle godine u suradnji s IFLA-om pokrenuo *IFLA/Brill Open Access Award* kojom se nagrađuju inicijative koje potiču ili promoviraju otvoreni pristup knjigama u humanističkim i društvenim znanostima.

Tablica 2. Usporedba poslovnih modela objavljivanja otvoreno dostupnih knjiga

Postavlja se pitanje je li moguće predvidjeti uspješnost ovih modela? Može se pretpostaviti da je najperspektivniji onaj model koji će ispuniti sljedeća dva bitna uvjeta: naknadu troškova izrade otvorenog izdanja alocirat će onom dioniku koji ima najveći interes u stvaranju i distribuciji knjige, a korisnicima će osigurati maksimalnu razinu usluga i funkcionalnosti.

Koji dionik ima najizravniji i najjasniji interes da neka knjiga bude objavljena, da bude što vidljivija i što čitanija (pa i citiranija)? Kad se radi o monografijama u humanistici i društvenim znanostima, onda su to zasigurno sami autori. O objavljivanju knjige ovisi njihovo zapošljavanje, napredovanje, ugled u zajednici, stjecanje sredstava za daljnja istraživanja. Stoga se modeli koji pokrivanje troškova očekuju od autora i ustanova pri kojima djeluju (a onda posredno i knjižnica pri tim ustanovama) čine najodrživijim. Prema tom kriteriju, najslabije izgleda imao bi model koji naplatu očekuje od krajnjeg korisnika – čitatelja.

Prem drugom kriteriju, modeli *crowdfundinga* i konzorcijskog financiranja (odnosno projekti *Unglue.it* i *Knowledge Unlatched*) izričito su posvećeni tomu da sve elektroničke oblike koji postoje učine otvoreno dostupnim. Među ostalim modelima, razlikuju se usluge koje čitateljima nude pojedini nakladnici: neki nude samo HTML, većina samo PDF, a ePub (i srodne formate namijenjene e-čitačima) izrađuju i nude tek malobrojni. *Freemium* model je u svakom slučaju najmanje prihvatljiv korisnicima van pretplaćenih ustanova, jer im nudi tek minimum usluge: čitanje teksta online, bez mogućnosti učitavanja na vlastito računalo. Nakladnici se razlikuju i prema licencama pod kojima se objavljuju knjige: tek rijetke su objavljene s najliberalnijom, CC-BY licencom, dok većina ipak brani prerađivanje i komercijalnu upotrebu (CC-BY-NC i CC-BY-NC-ND).

Treći mogući pokazatelj perspektivnosti je dosadašnji uspjeh u osiguravanju vidljivosti i korištenosti otvorenih izdanja u kojima i leži glavna prednost otvorenog pristupa, no u tom aspektu svaki od opisanih modela može se usavršiti.

Kao glavna točka pronalaženja i pristupa otvoreno dostupnih znanstvenih knjiga danas služe dva portala: *DOAB - Directory of Open Access Books* (<http://www.doabooks.org/>) i *OAPEN Library* (<http://www.oapen.org>), pri čemu je *DOAB*-u prvenstveno cilj omogućiti pronalaženje i otkrivanje knjiga, a *OAPEN Library* ima i zadaću osiguranja kvalitete i trajnog čuvanja u suradnji s izdavačima i knjižnicama. I *OAPEN Library* i *DOAB* omogućuju pobiranje i preuzimanje zapisa o knjigama koje sadrže, u različitim formatima i putem različitih protokola, što omogućuje njihovo uključivanje u druge mrežne servise, tražilice i kataloge (iako *OAPEN Library* za sad ne omogućuje pobiranje putem OAI-



PMH protokola što se doima kao znatan nedostatak). Provjerom u WorldCat-u, globalnom jedinstvenom katalogu velikog broja knjižnica, možemo ustanoviti da velik broj knjiga iz *DOAB*-a i *OAPEN Library* zaista jest uvršten u kataloge mnogih knjižnica, a uključene su i u knjižnične sustave za otkrivanje građe (tzv. *resource discovery systems*, poput EBSCO Resource Discovery Service, Summon, ExLibris Primo i drugih). Sve veća je i važnost oglašavanja putem društvenih mreža<sup>34</sup>.

Osim specijaliziranih portala i suradnje s knjižnicama, treba voditi računa i o činjenici da velik broj korisnika knjige danas traži putem tražilica (prvenstveno Google-a, Google Scholar-a i Google Books), online knjižara (poput Amazona) i općih zbirki digitalnih tekstova (poput Internet Archive-a). Međutim, kroz takve je usluge otvorena izdanja znanstvenih knjiga vrlo teško pronaći: ili uopće nisu uključena ili su uputnice na otvorene verzije slabo uočljive. To je problem kojem će se izdavači otvoreno dostupnih knjiga trebati u budućnosti ozbiljno posvetiti.

## 6. Umjesto zaključka: prilika za akademske knjižnice?

Pojavu elektroničkih knjiga mnogi su knjižničari dočekali s nelagodom, iz razumljivih razloga: s jedne strane izdavači popularnih izdanja u elektroničkim formatima i online knjižare koje ih distribuiraju velikim su dijelom zaobišli knjižnice i ponudili svoje proizvode izravno krajnjim korisnicima, dok se specijalističke, znanstvene knjige knjižnicama često nude u paketima i putem poslovnih modela koji knjižnicama nisu najpovoljniji, a za korisnike često nisu dovoljno jednostavni za korištenje.

Pojavu znanstvenih knjiga u otvorenom pristupu knjižnice bi trebale prepoznati kao značajnu priliku da se čvršće pozicioniraju u sustavu znanstvene komunikacije i publiciranja, naročito u humanističkim i društvenim područjima, u kojima je knjiga najvažniji oblik razmjene informacija i temelj izgradnje znanstvenog ugleda i karijere. Podrškom razvoju otvoreno dostupnih knjiga i usluga vezanih s njima, knjižnice mogu ostvariti i znatan doprinos svojim matičnim akademskim ustanovama, njihovim znanstvenicima, nastavnicima i studentima, kao i nakladnicima koji često djeluju u sklopu ustanova.

Iskustva i kompetencije knjižničara, stečeni u dosadašnjem radu s izradom, osiguravanjem dostupnosti, distribucijom i trajnim čuvanjem digitalnih sadržaja (posebno prilikom uspostavljanja i vođenja institucijskih repozitorija), mogu biti primijenjena u stvaranju, diseminaciji i trajnoj pohrani otvoreno dostupnih knjiga. Glavna područja u kojima knjižnice mogu primijeniti svoja iskustva i ostvariti čvrstu suradnju s nakladnicima unutar ustanova (ili same preuzeti neke funkcije nakladnika) su:

---

<sup>34</sup> Snijder, Ronald. A higher impact for open access monographs: disseminating through OAPEN and DOAB at AUP. // *Insights: The UKSG Journal* 26, 1(2013), 55–59. doi:10.1629/2048-7754.26.1.55.

- izrada kvalitetnih metapodataka za knjige, prema postojećim međunarodnim standardima, u različitim formatima, te poticanje ponovne i višekratne uporabe metapodataka i njihovog uključivanja u što veći broj mrežnih usluga za pronalaženje građe;
- osiguravanje kvalitete objavljenih sadržaja, asistiranje u primjeni alata za uređivanje, provođenje recenzije i objavljivanje otvoreno dostupnih knjiga (poput *Open Monograph Press*-a);
- poznavanje i primjena standarda, protokola i identifikatora koji će omogućiti lakše otkrivanje i veću vidljivost knjiga;
- izlaganje sadržaja tražilicama i drugim uslugama i servisima;
- praćenje pokazatelja korištenosti i statistike pristupa (pri čemu je naročito važno daljnje nastojanje oko ujednačavanja i objedinjavanja podataka s različitim platformi);
- osiguravanje trajne pohrane i dostupnosti knjiga, na vlastitim poslužiteljima, ali i u okviru međunarodnih projekata (poput Portico-a ili LOCKSS-a).

Još jedno važno područje u kojem su knjižnice i danas aktivne, a ubuduće bi mogle pridonijeti dajanjem razvoju je pitanje scientometrijske evaluacije znanstvenih doprinosa (pojednog autora, grupe, projekta ili ustanove). U novije vrijeme se i u humanistici i društvenim područjima sve veći naglasak stavlja na scientometrijske pokazatelje, pri čemu najveću teškoću predstavlja nepostojanje adekvatnih alata za evaluaciju knjiga. Postoje pokušaji da se nedostatak podataka o citiranosti knjiga nadomjesti podacima o korištenosti knjiga u knjižnicama (tzv. *libcitations*) ili rangiranjem izdavača, no postojanje većeg udjela knjiga u otvorenom pristupu u budućnosti zasigurno će otvoriti i nove adekvatnije metode ustanovljavanja podataka o citiranosti knjiga (kao i niz novih „altmetričkih“ pokazatelja).

Bez obzira na poslovni model koji će se pokazati najprikladnijim za stvaranje i diseminaciju otvoreno dostupnih knjiga, izvjesno je da će njihova pojava dovesti do čvršćih veza i novih oblika suradnje između knjižnica, nakladnika i autora, pri čemu će presudnu ulogu imati i potpora akademskih ustanova i organizacija i zaklada koje financiraju znanstvena istraživanja. Svi će dionici tog lanca morati pokazati prilagodljivost i inovativnost, kako bi pomirili sve veća očekivanja korisnika u elektroničkoj okolini s mnogim čvrsto ukorijenjenim obrascima znanstvene komunikacije i evaluacije u humanističkim i društvenim područjima.

## LITERATURA

Adema, Janneke. Overview of open access models for ebooks in the humanities and social sciences. OAPEN, 2010. [citirano: 2014-05-18] Dostupno na:  
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.177.4886&rep=rep1&type=pdf>.

- Adema, Janneke; Paul Rutten. Digital monographs in the humanities and social sciences: report on user needs. Amsterdam: OAPEN, 2010. [citirano: 2014-05-20]. Dostupno na: <http://project.oapen.org/images/documents/d315%20user%20needs%20report.pdf>.
- Anderson, Rick. University presses: 'under fire' or just under the gun (like the rest of us)? The Scholarly Kitchen [citirano: 2014-05-20] Dostupno na: <http://scholarlykitchen.sspnet.org/2014/05/19/university-presses-under-fire-or-just-under-the-gun-like-the-rest-of-us/>.
- Archambault, Eric et al. Proportion of open access peer-reviewed papers at the European and world levels - 2004–2011. Montreal: Science-Metrix, 2013. [citirano: 2014-06-02] Dostupno na: [http://www.science-metrix.com/pdf/SM\\_EC\\_OA\\_Availability\\_2004-2011.pdf](http://www.science-metrix.com/pdf/SM_EC_OA_Availability_2004-2011.pdf)
- Bloomsbury Open Content [citirano: 2014-06-11]. Dostupno na: <http://www.bloomsbury.com/uk/academic/online-resources-and-ebooks/bloomsbury-open-content/>.
- Book Author. De Gruyter Open [citirano: 2014-06-09]. Dostupno na: <http://degruyteropen.com/you/book-author/about/>.
- Brill Open [citirano: 2014-06-09]. Dostupno na: <http://www.brill.com/brill-open-0>.
- Collins, Ellen; Caren Milloy. A snapshot of attitudes towards open Access monograph publishing in the humanities and social sciences – part of the OAPEN-UK project. // Insights: The UKSG Journal 25, 2(2012): 192–97. doi:10.1629/2048-7754.25.2.192.
- Developments in OA monograph publishing. Australian Open Access Support Group [citirano: 2014-05-10]. Dostupno na: <http://aoasg.org.au/oa-monographs-developments/>.
- Esposito, Joseph. Seeking a path toward open access for books. The Scholarly Kitchen [citirano: 2014-05-13]. Dostupno na: <http://scholarlykitchen.sspnet.org/2013/10/10/seeking-a-path-toward-open-access-for-books/>.
- Ferwerda, Eelco. Open access monograph business models. // Insights: The UKSG Journal 27, suppl.1(2014), 35–38. doi: 10.1629/2048-7754.46.
- Ferwerda, Eelco; Margo Bargheer; Caspar Treijtel. OAPEN Project: final review. Luxembourg, 2011. [citirano: 2014-05-10]. Dostupno na: [http://project.oapen.org/images/documents/oapen\\_final\\_review\\_presentation.pdf](http://project.oapen.org/images/documents/oapen_final_review_presentation.pdf).
- Ferwerda, Eelco; Ronald Snijder; Janneke Adema. OAPEN-NL - a project exploring open access monograph publishing in the Netherlands: rinal report. The Hague: OAPEN Foundation, 2013. [citirano: 2014-05-10]. Dostupno na: <http://apo.org.au/files/docs/OAPEN-NL-final-report.pdf>.
- Freemium programme - OpenEdition [citirano: 2014-06-03]. Dostupno na: <http://www.openedition.org/8873?lang=en>.
- Green, Toby. Freemium access - a case study in sustainable publishing: OECD. July 9, 2013. [citirano: 2014-06-03]. Dostupno na: <http://www.slideshare.net/OAbooks/oecd-toby-green>.
- Kempf, Jean; Janneke Adema; Paul Rutten. Report on best practices and recommendations for OAPEN (Open Access Publishing in European Networks) [citirano: 2014-05-18]. Dostupno na: [http://project.oapen.org/images/documents/d316\\_oapen\\_best\\_practice\\_public\\_report.pdf](http://project.oapen.org/images/documents/d316_oapen_best_practice_public_report.pdf).
- Montgomery, Lucy et al. Knowledge Unlatched pilot proof of concept progress summary. London, 2014. [citirano: 2014-06-03]. Dostupno na: [http://collections.knowledgeunlatched.org/wp-content/uploads/2013/09/KU\\_Pilot\\_Progress\\_Summary\\_Report4.pdf](http://collections.knowledgeunlatched.org/wp-content/uploads/2013/09/KU_Pilot_Progress_Summary_Report4.pdf).
- Nederhof, Anton J. Bibliometric monitoring of research performance in the social sciences and the humanities: a review. // Scientometrics 66, 1 (2006), 81–100.
- OAPEN-UK HSS researcher survey results. 2012. [citirano: 2014-05-22]. Dostupno na: <http://oapen-uk.jiscebooks.org/files/2012/07/OAPENUK-Researcher-Survey-Results.pdf>.
- Open Book Publishers Accessed June 3, 2014. [citirano: 2014-06-03]. Dostupno na: <http://www.openbookpublishers.com/>.
- Palgrave Macmillan - Palgrave Open - frequently asked questions [citirano: 2014-06-09]. Dostupno na:

<http://www.palgrave.com/open/faq.asp>.

Routledge Books Open Access [citirano: 2014-06-11]. Dostupno na: <http://www.tandfebooks.com/page/openaccess>.

Snijder, Ronald. A higher impact for open access monographs: disseminating through OAPEN and DOAB at AUP. // *Insights: The UKSG Journal* 26, 1(2013), 55–59. doi:10.1629/2048-7754.26.1.55.

SpringerOpen - Books [citirano: 2014-06-11]. Dostupno na: <http://www.springeropen.com/books>.

Unglue.it - support free eBooks [citirano: 2014-06-09]. Dostupno na: <https://unglue.it/>.

Unglue.it - works published by De Gruyter [citirano: 2014-06-13]. Dostupno na: <https://unglue.it/pid/popular/4311>.

Williams, Peter et al. The role and future of the monograph in arts and humanities research. // *Aslib Proceedings* 61, 1(2009), 67–82. doi:10.1108/00012530910932294.